

Мамытов У.Ж.

КЫРГЫЗСТАНДЫН КОҢШУ МАМЛЕКЕТТЕР МЕНЕН ӨЗ АРА БАЙЛАНЫШТАРЫНЫН ӨНҮГҮШҮНҮН ПРИОРИТЕТТҮҮ ЖОЛДОРУ

Мамытов У.Ж.

ПРИОРИТЕТНЫЕ ПУТИ РАЗВИТИЯ ОТНОШЕНИЙ КЫРГЫЗСТАНА С СОСЕДНИМИ СТРАНАМИ

U.Zh. Mamytov

PRIORITY WAYS OF DEVELOPMENT OF RELATIONS OF KYRGYZSTAN WITH NEIGHBOURING COUNTRIES

УДК: 342-78

Макалада Кыргызстандын коңшу мамлекеттер менен өз ара байланыштарынын өнүгүшүнүн приоритеттүү жолдору каралды.

В статье рассматриваются пути приоритетного развития отношений Кыргызстана с соседними странами.

The article discusses the way of priority development of relations of Kyrgyzstan with neighbouring countries.

Дүйнөдөгү ар бир эл башка элдер менен байланыш-катышсыз өнүгө албай тургандыгы жалпыга белгилүү, мындай байланыш-катыштар канчалык кеңири болсо, ошондой эле башка элдердин жетишкендиктери аң-сезимдүү пайдаланылса, ал элдин жеке өнүгүүсү толугураак болот. Буга ар кандай эле коомдун өнүгүшүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүнүн бири материалдык жана рухий баалуулуктардын карым-катышы менен көп сандуу жана аз сандуу улуттарды дагы да тыгызыраак жакындашууга алып келген, элдердин өз ара байланыш жана өз ара байытуу формаларынын кеңейиши жана түрдүүлүгүн билдирген коомдук турмуш чөйрөлөрүн интернационалдаштыруу болуп саналгандыгын кошумчалоого болот.

Мурдагы советтик республикалар көз карандысыздыкка жетишкенден кийин бир катар тышкы саясый проблемалар, анын ичинде жаңы негиздеги кызматташтыкты өнүктүрүү проблемасы келип чыккан. Көз карандысыздыктын алгачкы жылдарында батыштын бардык жактарына болгон эйфория, убакыттын өтүшү менен Батышка жана коңшу өлкөлөргө карата да бир топ прагматикалык ыкмага алмашты. Андан аркы кызматташтыкты өнүктүрүү үчүн жолдорду табуу зарылдыгы жалпы проблемалар тарабынан тескелди.

Мамлекеттик көз карандысыздыктын алгачкы жылдары Борбордук Азия мамлекеттеринин тышкы саясат приоритеттеринин төмөндөгүдөй градацияларын айкындады:

- КМШ чегиндеги мамилелер;
- Түштүктөгү коңшу мамлекеттер: Туркия, Иран, Пакистан, Ооганстан, Кытай жана Индия менен болгон мамилелер;

- Батыш Европа өлкөлөрү, АКШ жана «азиялык жолборс» атанган Жапония менен болгон мамилелер;
- Араб өлкөлөрү, мусулман дүйнөсү, Израиль менен болгон мамилелер.

Борбордук Азия өлкөлөрү бүгүнкү күндө глобалдашуу катары белгилүү болгон өнүгүүнүн көптөгөн процесстерине активдүү тартылууда: каржылык операциялардын санынын жана көлөмүнүн өсүшү менен эл аралык сооданын кеңейишинин өлчөмү боюнча, ошондой эле мамлекеттин инвестициялык агымдарынын интенсивдүүлүгү дүйнөлүк чарбага уламдан-улам интеграциялоодо.

Биздин күндөрдө глобалдашуу процесси батыштын күчтүү таасиринин алдында турат. Экономика, ой жүгүртүү образы, искусство, турмуш-тиричилик «вестернизацияланууда» (батыштагыдай болууда). Буга максаттары Евросоюздун максаттарына окшош болушу мүмкүн болгон регионалдык евразиялык интеграцияны карама-каршы коюуга болот. Бул үчүн бардык шарттар бар – улуттар аралык карым-катыштын бирдиктүү тили (орус тили), генетикалык туугандык, евразиялык континенттин географиясы менен геосаясый жана экономикалык жалпы кызыкчылыктар.

Мындай карама-каршы коюу күчкө же каржылык кысымга негизделбей, диалог формасында болушу маанилүү. Жалпы тарыхы бириктирип турган Борбордук Азиялык мамлекеттерде жүздөн ашык этностун тынчтыкка негизделген жашоосу мындай диалогдун демилгечиси болушуна жаратылыштан буйрулган. Абстракттуу глобалдашууга каршы аң-сезимдүү түрдө, максаттуу багытталган региондоштуруу (регионализация) турушу керек.

Жалпысынан глобалдашуу, бир жагынан – улуттук экономикага, анын ичинде анын туруктуулугуна чакырык жасайт, экинчи жагынан – мамлекеттерге жаңы мүмкүнчүлүктөрдү тартуулайт. Ушундай чакырыктарга да жооп берүүгө туура келет, анткени, эмгекти коомдук бөлүштүрүү жана илимий технологиялардын өнүгүшүнүн тереңдешине негизделген глобалдашуу – объективдүү процесс, дүйнөнүн бир дагы өлкөсү андан четте кала албайт (же андан жасалма түрдө оолактап албайт). Борбордук Азия өлкөлөрү үчүн глобалдашуунун чакырыктарына

жападан жалгыз жооп – регионалдык экономикалык жана саясий интеграция. Так ушул азыркы учурда, XXI кылымдын босогосунда, Борбордук Азиянын бардык мамлекеттери үчүн пайдалуу болгон мына ушундай интеграцияны, өз ара аракеттердин негизин түптөө зарыл.

Кыргызстандын көз карандысыздыкка жетиши дүйнөлүк коомчулуктагы өлкөнүн ээлеген орду жана кадыр-баркынын өсүшү өндүү улуттук кызыкчылыктарга жооп берген, өз алдынча тышкы саясат жүргүзүүнү калыптандыруу жана аны үзгүлтүксүз жүзөгө ашыруу проблемасын актуалдаштырды.

Кыргызстандын тышкы саясатындагы приоритеттүү багыттардын бири Казакстан Республикасы менен өз ара пайдалуу кызматташтыкты бекемдөө болуп саналат.

Кыргызстан менен Казакстандын ортосундагы мындай мамилелер менен байланыштардын өнүгүшүнүн зарылдыгы алардын элдеринин маданиятынын, салтынын, үрп-адаттарынын жакындыгы жана башка тарыхый факторлор менен гана эмес, азыркы учурдун талаптары менен да шартталган. Биринчиден, региондун табигый-сырьёлук бай ресурстарынын геосаясий маанисинин өсүшү жана буга байланыштуу дүйнөнүн алдынкы мамлекеттеринин Борбордук Азияга таасир кылуу атаандаштыгынын күчөшү, бул жерлерде жайгашкан өлкөлөрдөгү кырдаалды курчутуп жана өнүгүшүн татаалдатышы мүмкүн.

Экинчиден, Казакстан, Кыргызстан жана региондогу башка мамлекеттер бири-биринен кабардар болуп, бири-бирин толуктап жана активдүү кызматташып гана, аларда болгон экономикалык жана рухий потенциалга таянып, демократиялык мамлекеттерди жана рынок экономикасын куруу милдетин ийгиликтүү аткарып, дүйнөдөгү чарбалык, каржылык жана башка системаларга интеграцияланып, өткөөл мезгилдин кыйынчылыктарынан өтө алышмак.

Үчүнчүдөн, алар чогуу, биргелешкен күч-аракеттери менен гана дүйнөгө кулач жайган глобалдашуунун, башка мамлекеттердин саясий, экономикалык кысымынын, эл аралык терроризмдин, диний экстремизмдин, улуттар аралык уюмдашкан кылмыштуулуктун коркунучтарына ийгиликтүү каршылык көрсөтө алышмак. Бул факторлордун баары Кыргызстандын, Казакстандын жана региондун башка өлкөлөрүнүн саясий жетекчилиги тарабынан эске алынган. Бул мамлекеттердин көп пландуу кызматташтыгы эки тараптуу да, көп тараптуу да негизде жүргүзүлүп, улуттук жана жалпы проблемаларды чечүүгө өзүнүн максаттуулугу менен айырмаланып турган.

Казакстан Республикасы менен ар тараптуу кызматташтык, эки тараптуу мамилелердин бардык аспектилери боюнча да, регионалдык жана эл аралык уюмдардын чегинде да, жогоруда айтылгандай эле, Кыргызстандын тышкы саясатынын талашсыз приоритети болуп саналат.

Эки өлкөнүн тарыхый тагдырынын бирдейлиги, географиялык жакындыгы, тилдик окшоштук, табигый олууттуу тоскоолдуктардын жоктугу – булардын баары Кыргызстан менен Казакстандын мурдатан берки экономикалык, саясий, этностук, рухий-маданий байланыштарынын бекемделишин шарттайт. Мындан тышкары, эки өлкөнүн улуттук менталитеттеринин окшоштугу жана социалдык-экономикалык өнүгүшүнүн бирдей деңгээли дагы бириктирип турат. Мунун баары жашоо-турмуштун түрдүү чөйрөлөрдөгү эки тараптуу кызматташтыктын мындан аркы өнүгүшүнүн жогорку потенциалы тууралуу айтууга мүмкүндүк берет.

Кыргызстан менен Казакстандын өз ара байланышы маселелери тигил же бул деңгээлде каралган, советтик мезгилдеги эмгектердин катарынан Т.Дүйшөналиев, Р.Мылтыкбаев¹ жана башкалардын публикацияларын баса белгилөөгө болот.

Тарыхый чындыкты объективдүү илимий таанып-билүү үчүн жагымдуу жагдай Кыргызстандын мамлекеттик көз карандысыздыкка жетишүүсүнөн кийин түзүлдү.

Постсоветтик жылдарда улуттук историография сапаттык жактан жаңы концептуалдык-методологиялык принциптерге таянган изилдөөлөр менен активдүү толуктала баштады. Кыргызстандын тышкы ишмердүүлүгүнүн тәрдык этаптары менен багыттарын камтып, алар эски стереотиптерден арылууга умтулуусу, эл аралык кызматташтык процесстерин жана биздин өлкөнүн дүйнөлүк коомчулукка улуттук кызыкчылыктар позициясында интеграцияланышын анализдүү аракеттери менен айырмаланат.

Мекенибиздеги окумуштуулардын изилдөөлөрүн мамлекетибиздин өнүгүшү үчүн колдонууга болот. Алар изилдөөлөрүнө негиз кылып, Кыргыз Республикасынын тышкы саясатынын калыптанышынын жалпы маселелерин камтышат. Ошону менен бирге, бул илимий эмгектерде Кыргызстан менен коңшу өлкөлөрдүн ара мамилелери дагы тигил же бул деңгээлде каралгандыгын белгилөөгө болот. Алардын ичинен Тышкы иштер министрлигинин кызматкерлери А.Жекшенкуловдун, К.Токтомушевдин жана М.Иманалиевдин аналитикалык изилдөөлөрү бир кыйла маанилүү болуп саналат². Кыргызстандын эл аралык байланыштары азыркы саясий процесстердин же болбосо, коопсуздук проблемаларынын призмасы аркылуу каралган

¹ Дүйшөналиев Т. Из истории дружбы киргизского и казахского народов // Тр.Инс.ист. АН Кирг. ССР. – Ф., 1959; Мылтыкбаев Р. Из истории дружбы киргизского и казахского народов в период строительства социализма. – Ф., 1967.

² Жекшенкулов А. Независимые государства Центральной Азии в мировом сообществе. – ., 2000; Токтомушев К. Внешняя политика суверенного Кыргызстана. – Б., 2001; Иманалиев М. Очерки о внешней политике Кыргызстана. – Б., 2003; Ошол эле. Центральная Азия на замке? // АКИ press. – 2003. – № 5-6.

публикациялардын катарына А.Жекшенкуловдун эмгегин киргизүүгө болот. Анын китеби регионалдык жана дүйнөлүк коопсуздук системасындагы Кыргызстандын ордун аныктоого мүмкүндүк бере алган бир катар методологиялык баалуу ыкмалардан турат.

Биздин мамлекетибиздин тышкы саясат ишмердүүлүгүнүн калыптаныш жана өнүгүшүнүн түрдүү этаптарын чагылдырган, Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин архивинин маалыматтарына негизделген К.Токтомушевдин монографиясы кызыгууну жаратат.

Ушул эле учурда Кыргызстандын тышкы саясатынын ар түрдүү аспектилерин изилдеген М.Иманалиевдин монографиясы жарыкка чыккан.

Кыргызстандын тышкы саясатын изилдөө үйрөнүүдө Айдаркул Каананын изилдөөсү чоң роль ойноду, анда автор Кыргызстандын эл аралык байланыштарынын азыркы абалы жана келечеги тууралуу бир катар теориялык жана практикалык баалуу корутундуларды жасаган³.

Бирок, жогоруда берилген адабияттардын обзорунан байкалгандай, азыркы учурда Кыргызстан менен көншү өлкөлөрдүн көз карандысыздыкка жетишкенден кийинки эки тараптуу мамилелерди деталдуу изилдөөгө арналган илимий эмгектер жок. Кыргызстандын коңшу өлкөлөр менен болгон өз ара саясий, экономикалык жана маданий байланыштарын өнүктүрүүнүн зарылдыгы мамлекетибиздин гүлдөп өнүгүшүнө шарт түзөт.

Адабияттар:

1. Айдаркул Каана. Международные отношения кыргызов и Кыргызстана: история и современность. – Б., 2002. – 352 б.
2. Акунов А., Киятин В., Прытков В., Токтомушев С. Постсоветский Кыргызстан глазами зарубежных политологов. – Б., 1998.
3. Момошева Н.К. Становление внешней политики Кыргызской Республики(1991-2001 гг)Тарых илим. канд. ...дисс. автореф. – Б., 2005.
4. История Кыргызстана XX век. – Б., 1998.
5. История кыргызов и Кыргызстана. – Б., 2000.

³ Айдаркул Каана. Международные отношения кыргызов и Кыргызстана: история и современность. – Б., 2002.

Рецензент: т.и.к. Тобокалов Ч.